



TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 324

İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri

Kutlu Doğum Sempozyumu - 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97581
Tas. No:	297-92 KUT.D

ANKARA
2003

İSLÂM KÜLTÜRÜNÜN SÜREKLİLİĞİNİ SAĞLAMADA HADİS VE SÜNNETİN ROLÜ

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL
A.Ü.İlâhiyat Fakültesi

Hız.Peygamber'in sözleri ve örnek davranışlarını ifade eden Hadis ve Sünnet'in, İslâm Dini'nin ve buna dayalı İslâm Kültürü'nün ana kaynaklarından birini oluşturduğunda şüphe yoktur. Temel kaynak Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanmasında, Hız.Peygamber'in örneğinden vazgeçilemeyeceği de aşikârdır. Ancak, İslâm Tarihi boyunca Hadis ve Sünnet etrafında cereyan eden tartışmalar, bazı kimselerin bu kaynağa şüphelerle yaklaşmalarına, hatta onu güvenilir bulmalarına yol açmıştır. Konuyla ilgili tartışmaların önemli bir kısmı, rivâyetlerin Hız.Peygamber'e aidiyeti meselesi üzerinde odaklanmakta, diğer bir kısmı ise Sünnet'in doğru anlaşılması ve uygulanması noktasında görülmektedir.

İslâm Kültürü, İslâm'a ait olanla ona nisbet edilenden oluşan bir kültürdür. Dolayısıyla, içerisinde hem İslâm'ın ürettiği değerler, hem de İslâm adına üretilen değerler vardır. İslâm adına üretilen değerlerden, olumlu, makûl ve faydalı olanların İslâm'ın doğru anlaşılıp, doğru yaşanılmasında önemli katkıları olduğu şüphesizdir ve bunların İslâm'a ait olanlar içerisinde değerlendirilmesi gayet tabiidir. İslâm, sadece Kur'an, Sünnet ve ilk Müslüman nesillerin çabaları ve ürettikleri ile sınırlı değilse, şüphesiz, her Müslümanın, tarihin her döneminde İslâm'ın temel ilkeleri ya da sâbi-teleri ışığında ortaya koydukları samimî gayretler bu din çerçevesinde mütâlaa edilmelidir.

İslâm'ın sürekliliğini sağlamak, büyük ölçüde, insanların ona teveccühleriyle mümkündür. O yüzden çeşitli sebeplerle halk arasında rağbet görmeyen bir dinin hayatîyetini sadece Cenab-ı Hak sayesinde sürdürüyor olduğunu düşünmek, yaratıcıya karşı bir bühtan olur. "Kur'an'ı indirdiğini ve onu koruyacağını"¹ beyan eden Allah, bu korumayı hiç şüphesiz, ona sahip çıkan kulları vasıtasıyla yerine getirmektedir. Kur'an'a, Sünnet'e, kısaca Dinin bütününe sahip çıkmak da onu her zaman ve zeminde doğru anlayıp, doğru yorumlayarak Dinin, insana mutluluk veren, onu geliştiren ve olgunlaştıran aslî fonksiyonunu hayata geçirmekle mümkündür.

¹ 15 Hicr, 9.

1400 yıldır, kendisine ait olan ve ona nisbet edilenle yoluna devam eden bu devâsâ kültür içerisinde sağlıklı bir Peygamber portresi tesbit ederek, Onun, Kıyame- te kadar sürecek önderlik ve örnekliliğini sağlam temellere oturtmak Müslümanların en önemli görevleri arasındadır. Onun için burada, sağlıklı bir Peygamber ve Sün- net anlayışının tesisine katkıda bulunacağını düşündüğümüz bazı tesbitler yapma- yı gerekli görüyoruz.

1. Kur'an-ı Kerim, Din'in tebliği ve açıklanması görevi yanısıra, Hz.Peygamber'in güzel ahlâkına dikkat çekerek, insanların O'nu bu yönüyle örnek almalarını istemek- tedir². Dolayısıyla Kur'an, Hz.Peygamber'in ahlâkî vasıflarına, söz ve eylemlerine sık sık atıfta bulunduğu halde, Onun fizik özelliklerine, giyim-kuşamına, yiye- içtiği- ne ve dünyevî becerilerine temas etmemiştir. Çünkü ikinciler Kur'an'a göre, Hz.Pey- gamber'in örnekliliğine konu teşkil etmedikleri gibi, örnekliliğe elverişli unsurlar da de- ğildir.

2. Hz.Peygamber'in kendisi de davranışlarının körü körüne taklidini değil, bilinçli olarak örnek alınmasını istemiş, şekle ya da görüntüye değil maksada önem verilmesini arzu etmiştir. Bu konuda bazı örnekler vermek mümkündür:

* Ashabıyla birlikte kıldıkları bir namaz esnasında terliklerini çıkartan Hz.Pey- gamber, cemaatin da çıkarttıklarını görünce onlara bu davranışlarının sebebini sor- muş ve sırf kendisi yaptığı için yaptıklarını öğrenince, "ben terliklerimde pislik oldu- ğunu farketdiğim için çıkarttım"-diyerek onların maksada dikkat etmediklerini imâ et- miştir³.

* Hz.Aişe'nin bildirdiğine göre, Hz.Peygamber, etrafına toplanıp onun gibi nâfile ibadet etmek isteyenlerin sayısı çoğalınca onları ikaz ederek, "güçlerinin yettiği ka- dar ibadet etmelerini, Allah katında amellerin en hayırlısının az da olsa devamlı ola- nı olduğunu" bildirmiştir⁴. Burada Hz.Peygamber, önemli olanın, ibadetin kendi ya- nında ve kendisinin kıldığı miktarda yapılması olmadığını belirterek, bu zâhirî tavır- dan memnun kalmadığını göstermiştir.

* Hicretin 8. yılı Ramazan ayında yaptıkları bir yolculukta ashâbının susadıkları- nı gören Hz.Peygamber, oruçlu olduğu halde bir tas su isteyerek onların önünde iç- miş, bunu gören sahâbîlerin çoğu da oruçlarını bozmuşlardır. Buna rağmen bazı- larının hâlâ oruç tutmaya devam ettiklerini duyan Hz.Peygamber, "onlar asîdir" bu- yurarak, bu kimselerin, kendi davranışının amacını kavrayamadıklarını vurgulamak istemiştir⁵.

3. Hz.Peygamber, insanlar arasında verdiği hükümlerde bazen yanılabileceğini belirterek, bu durumda onların zâhire göre değil, olayın kendi bildikleri iç yüzüne gö-

² 68 Kalem, 4; 3 Âl-i İmran, 159; 9 Tevbe, 128; 33 Ahzâb, 53.

³ Ahmed b. Hanbel, *Mûsned*, III, 92, (Çağrı Yay., İstanbul 1982); Ebû Dâvud, *Salât*, 89, (Çağrı Yay., İstanbul 1981).

⁴ Buhârî, *Libas*, 43, (Çağrı Yay., İstanbul 1981).

⁵ Müslim, *Siyâm*, 90, (Çağrı Yay., İstanbul 1981).

re hareket etmelerini istemiş ve şöyle buyurmuştur: “Ben ancak bir beşerim. Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz, delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime (yanlışlıkla) kardeşinin hakkından bir şey vermişsem o asla onu almasın. Zira o takdirde ona ateşten bir parça vermiş olurum.”⁶

Böylece Hz.Peygamber, insanların kalblerini okumadığını ve bunun, peygamberliğin bir gereği de olmadığını bize öğretmiştir.

4. Hz.Peygamber, bilgi, beceri ve tecrübe gerektiren dünyevî konularda yanılabilirliğini kabul etmiş ve bu hususta ashâbına karşı ısrarcı olmamıştır. Bilindiği gibi, Medine’de hurma aşıl原因 bazı insanların yaptıkları işi faydalı görmeyen Hz.Peygamber, onların bu işlemi terketmeleriyle uğradıkları zarar karşısında hatasını kabul ederek, “ben ancak bir insanım, size dininizden bir şey emredersem onu alın, ama kendi görüşümle bir şey emredersem nihayet ben de bir insanım... Siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz” demiştir⁷.

Böylece Hz.Peygamber kendi dönemine ve toplumuna ait bilgi, beceri ve deneyim isteyen her türlü konuyu en üst düzeyde bildiği iddiasında bulunmamıştır. Mesela, bu bağlamda, çeşitli hastalıklardan korunma ve tedavi konusunda ashâbına pek çok tıbbî tavsiyelerde bulunmuş olmakla beraber bazı arkadaşlarını, bu konuda kendisinden daha bilgili olan hekimlere göndermiştir⁸.

5. Hz.Peygamber, “benim namaz kılışımı gördüğünüz gibi namaz kılın”⁹ dediği halde, “benim gibi giyinin”, “benim gibi yiyin-için”, “benim gibi yatın kalkın” dememiş, kısaca kendi kişisel zevk ve tercihini başkalarına empoze etmemiştir. Örneğin kendisine ikram edilen keler, yani bir nevi iguana etini alışkın olmadığı için yememiş, fakat yanındakilerin yemesine de engel olmamıştır¹⁰. Yine kendisi yemediği halde ashâbının çekirge yemesine karışmamıştır¹¹.

6. Hz.Peygamber, ashâbıyla iştisare etmiş ve kendisine yapılan makûl önerileri kabul etmiştir. Bilindiği gibi, Bedir Savaşında, Hubâb b. Münzîr’in uyarısı üzerine askeri mevzilendirdiği yeri değiştirmiş¹² yine aynı savaşta Sa’d b. Muaz’ın teklifi üzerine kendisinin korunması için çardak yapılmasını kabul etmiştir¹³. Uhud Savaşında, kendi görüşü farklı olduğu halde, çoğunluğun isteğine uyarak düşmanı Medine dışında karşılamıştır¹⁴. Hendek Savaşı öncesinde Selman-ı Farîsî’nin teklifi üzeri-

⁶ Buhârî, *Şehâdât*, 27; Müslim, Akdiye, 4-5.

⁷ Müslim, *Fedâil*, 139-141.

⁸ Ebû Dâvud, *Tib*, 12, (Çağrı Yay., İstanbul 1981).

⁹ Buhârî, *Ezân*, 18.

¹⁰ Buhârî, *Et’ime*, 10.

¹¹ Buhârî, *Zebâih*, 13.

¹² İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe*, I/436, (Kahire 1970).

¹³ İbn Hişam, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, II/192, (Kahire 1974).

¹⁴ A.g.e., III/16.

ne hendek kazdırmış¹⁵, yine bu savaşta, harpten geri çekilmelerine karşılık Gatafan kabilesine Medine hurmalarının üçte birini verme düşüncesi ashâb tarafından kabul görmeyince bundan vazgeçmiştir¹⁶. Cemaatin çoğalması üzerine Temîmî Dârî'nin minber edinme teklifini benimsemiş¹⁷, komşu ülkelere gönderdiği mektupların mühürsüz kabul edilmeyeceği uyarısı üzerine kendisine mühür yaptırmıştır¹⁸. Mekke'de uyulması gereken yasaklar arasında otlarının kesilmemesini de zikreden Hz.Peygamber, amcası Abbas'ın, temizlik için kullanılan İzhir otunun bundan istisna edilmesi isteğini kabul etmiştir¹⁹.

Hız.Peygamber, sırf taabbudî konularda bile bazı sahâbîlerin uygulamalarını diğerlerine örnek göstermiştir. Örneğin Bilal-ı Habeşî'nin, sabah ezanına kendiliğinden eklediği "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" ibaresini tasvib etmiş²⁰, namaza geç kalıp cemaate sonradan iştirak eden Muaz b. Cebel ve Abdullah b. Mes'ud'un daha önce bilinmeyen farklı uygulamalarını, "Muaz²¹ ve İbn Mes'ud sizin için sünnet koydu, buna uyun"²² diyerek onaylamıştır.

Bu örneklerde, Hz.Peygamber'in toplum içinde kendi başına hareket etmeyip istişareye önem verdiği, çoğunluğun görüşünü tercih ettiği, daha tecrübeli insanların makûl önerilerini kabul ettiği ve yeniliklere açık olduğu görülmektedir.

Buraya kadar yaptığımız tesbitler kanaatimca, Hz.Peygamber'in örnekliliğini nasıl algılamamız ve anlamamız gerektiği konusunda yeterli fikir vermektedir. Bu tabloda insanüstü değil beşer bir peygamber, şekil değil öz, araç değil amaç, yerellik değil evrensellik vardır. Bu tabloda, özelde Sünnetin, genelde Dinin hayatiyetini ve sürekliliğini sağlayan unsurlar vardır. Biz, Hz.Peygamber'in örnekliliğini kendi dönemindeki canlılığı ve anlamlılığını içinde yaşatmak istiyorsak hadis ve sünnetten elde edeceğimiz verileri illet ve maksat çerçevesinde değerlendirerek, o günden bugüne taşınabilecek unsurları iyi tesbit etmemiz gerekir.

Nitekim ilk Müslüman nesilde bunu anlayan ve gerçekleştiren seçkin sahâbîler vardı. Hz.Ebübekir, Hz.Aîşe, İbn Abbas, Hz.Ömer, Hz.Ali, Abdullah b. Mesud ve Muaz b. Cebel bunlardan bazılarıdır. Bu konuda son yıllarda ülkemizde yapılan bilimsel çalışmalar, Sünneti algılama ve anlama noktasında sahâbenin, izleri bugüne kadar uzanan, üç farklı yaklaşım içinde bulduklarını göstermektedir. Bunlar, zahîrî, fikhî ve icihadî yaklaşımlardır²³.

¹⁵ A.g.e., III/128.

¹⁶ A.g.e., III/133-134.

¹⁷ Buhârî, *Menakıb*, 25.

¹⁸ Buhârî, *İlm*, 7.

¹⁹ Buhârî, *Cenâiz*, 76.

²⁰ Abdurrezzak, *Musannaf*, I, 472, (Beyrut 1983).

²¹ A.g.e., II/229; Ahmed b. Hanbel, V/246.

²² Abdurrezzak, II/229.

²³ Bkz. Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, s. 153-457; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 46-50.

Zahirî yaklaşım, Hz.Peygamber'in sözlerinin zahirine sarılarak, onları lafzî ve harfî anlayan, davranışlarına ise daha çok şekli ve yüzeysel yaklaşan bir eğilimdir²⁴.

Fıkhî yaklaşım, Hz.Peygamber'in söz ve davranışlarının kaynağının, gerekçesinin ve maksadının ne olduğunu, onu hangi ortam ve şartlarda söylediğini, bağlayıcı olup olmadığını kavramaya çalışan yaklaşımdır²⁵.

İçtihadî yaklaşım ise, bazı sahâbilerin, Hz.Peygamber'in vefatından sonra değişen şartlar karşısında Sünneti ele alış tarzları, yeni problemlere çözüm bulmaları, hakkında Nebvî tâlîmât ve tatbikât bulunan bazı konularda içtihadlarına dayalı farklı tasarruflarını ifade etmektedir²⁶.

İlgili çalışmalarda yüzlerce örneği verilen bu yaklaşımlardan fıkhî ve içtihadî olanların, İslâm toplumunun sosyal gerçekliğine, gelişme ve ilerlemenin temel dinamiklerine daha uygun olduğu aşikârdır. Zâhirî yaklaşımın sonraki asırlarda tecesüm etmiş en katı biçimini temsil eden Zahirîyye mezhebi bu gerçekliğe uymadığı, yani akarsuyu tersine akıtmak istediği için kısa sürede munkariz olmuştur. Hz.Peygamber'in vefatından daha on yıl geçmeden O'nu en iyi anlayan arkadaşlarından Hz.Ömer, Sünneti maksadına uygun yorumlayarak, şeklen Hz.Peygamber'in tatbikatından farklı ama, özü itibariyle aynı bir çok uygulamaya imza atmış, Peygamber döneminde mevcut olmayan 150 civarında yeni meseleye çözüm üretmiş, içtihadta bulunmuştur. Bugün Müslümanlar olarak bir çok meselemizi tartışırken sık sık Hz.Ömer dönemine atıfta bulunmamız sebepsiz değildir.

Müslümanların Sünnet anlayışlarının şekillenmesinde sahâbe ve tabiûn nesliyle onları takiben ortaya çıkan mezheplerin büyük rolü olduğu şüphesizdir. Biz, neyin Sünnet olup olmadığını, Sünnetse, hangi ölçüde bağlayıcı olduğunu onların bakış açıları ve değerlendirmeleriyle öğrendik. Çoğu kez Hz.Peygamber'in kendisinin olumlu ya da olumsuz bir fikir serdetmediği, kanaat izhar etmediği bir davranışının farz mı, vâcib mi, ya da mendub mu olduğunu Onun dışındakilerden öğrendik ve bu değerlendirmelerin Hz.Peygamber'in muradını aynen yansıttığını varsaydık. Peygamber'in çevresindeki bazı insanların onu nasıl yanlış anladıklarının örneklerini Hz.Aişe bize bildirdiği halde²⁷ ilk devirlerden intikal eden hadis-sünnet rivâyetlerinin bir kısmının daha hangi yanlış anlamalarla malul olduğunun muhasebesini yapmadık. Bunları söylerken, ilk nesillerin ve onları bugüne kadar izleyen Müslüman ulemanın birikimlerinden müstağnî olduğumuzu düşünmüyor ve bunu da mümkün görmüyoruz. Ancak, İslâm'ın ve Onun Peygamberinin doğru anlaşılmasının ve İslâm Kültürünün sonraki nesillere daha sağlıklı biçimde taşınmasının, bu birikimin iyi bir değerlendirme, tahlil ve tenkide tâbi tutulmasıyla gerçekleşeceğine inanıyoruz.

²⁴ Erul, s. 151.

²⁵ Aynı yer.

²⁶ A.g.e., s. 152.

²⁷ Bkz. Bedrûddin ez-Zerkeşî, *Hız. Aişe'nin Sahâbeye Yöneltili Eleştiriler*, (çev. Bünyamin Erul), Kitâbiyât, Ankara 2000.

Bugün, muazzam İslâm Kültürünün Hadis-Sünnet cephesi de Hz.Peygamber'e ait olanla ona nisbet edilenin bileşiminden oluşan bir karaktere sahiptir. Her ne kadar geçmiş hadis uleması Nebevî olanla olmayan arasını tefrikte şayân-ı takdir bir çaba göstermişlerse de, kanaatimca bu konuda hâlâ katedilmesi gereken bir hayli yol vardır.

Hız.Peygamber'e ait olan da, O'na nisbet edilen de hiç şüphesiz bu kültürün bir parçasıdır. İslâm toplumunun geçmiş tarih ve kültürüne yönelik bilimsel araştırmalar için sahih hadis kadar uydurma hadisin de önemi büyüktür. Bir başka deyişle bu tür çalışmalarda sahih ile uydurma arasında sadece, ortaya çıktığı dönemler ve söyleniş sebepleri açısından bir fark vardır. Ancak dinini sağlıklı kaynaklardan öğrenme ihtiyacı içinde olan bir Müslüman için veya dini aslî hüviyetiyle tesbit etmeye çalışan bir ilâhiyatçı için, çeşitli sâiklerle Peygamber'e atfedilmiş sözlerin yalan olmaktan öte bir değeri yoktur.

Burada şu ayırımı da yapmak gerekir. Dini anlamaya çalışırken gösterilen çabalar ve üretilen fikirler, onu ortaya koyanın kasdı olmaksızın herhangi bir yolla Hz.Peygamber'e nisbet edilmişse, o fikir sahibinin bunda bir günahı yoktur. Sahâbe ve Tabiün neslinde bunun örneklerine çokça rastlanmaktadır. Esasen Dini doğru anlama kaygısı içinde samimiyetle ortaya konulan çabaların hepsi saygıya lâyıktır ve bu ilk nesiller için olduğu kadar bugün için de böyledir. Din açısından kabul edilemez olan sadece, Hz.Peygamber'in istismarıdır. Ne yazık ki, İslâm kültürü bu istismarın örnekleriyle doludur ve bugün de halkımızın yaşayan dinî kültüründe bunun örnekleri bir hayli fazladır. Örneğin Peygamber telâkkimizde, kaza-kader anlayışımızda, kadın ve aile ilişkileri konusunda yüzlerce asılsız rivâyet, sahih hadislerin ulaşamadığı bir mazhariyetle insanımızın zihninde yerini korumaktadır. Kâinatın yaratılış sebebi ve bütün Peygamberlere kaynaklık eden Nübüvvet nurunun zamanlar üstü temsilcisi olarak Evrenin hiçbir noktasını, zamanın hiçbir parçasını onusuz görmek istemediğimiz bir Peygamber tasavvuru, Ona olan sevgimizin abartılı bir göstergesi olarak anlamlı bulunabilir. Ancak bu Peygamber'in, Kur'an'ın ve tarihin bize tanıttığı Peygamberle bir akrabalığının bulunmadığını söylemek de ilim adamının görevidir. Şiirimizde, mevlidlerimizde, na'larımızda velhasıl İslâm Edebiyatı'nın mensur ve manzum bir çok örneğinde tasvir edilen Peygamber'in, Kur'an'da vasıfları ve görevleri anlatılan Allah Elçisiyle ne kadar az benzerliği bulunduğunu halkımız bilmeyebilir. Bunların bir kısmının, sevgi yoğunluğundan doğan mecazî ve teşbihî anlatımlar olduğunu da farketmeyebilir. O yüzden, insanımıza işin doğrusu anlatılmalı neyin mecaz, neyin hakikat olduğu açıklanmalıdır. Şairlerin, gönül adamlarının, mutasavvıfların Peygamber aşkıyla ortaya koydukları şâşaalı tasvirlerin ve yorumların kültürümüz için bir zenginlik olduğu unutulmadan, duygusal anlatımdaki aşırılıklar, sahih bilgilerle karıştırılmamalıdır.

Yoğ iken Âdem'in nâm u nişânı
Anılmazken dû kevnin âdu şanı

Yaradılmışdı nûr-ı paki ânın
KİM oldur mebdei iki cihânın

Eğerci âlem-i surette sondur
Velî manî de ol kamûdan öndür

Vucûda gelmese ol nûr-i a'zam
Adem'de kalır idi cümle âlem

(Zarîfî, XVII. asır)²⁸

diyen şairin hissiyâtına hürmet etmekle beraber, şiirinde yer verdiği malumâtın tamamen uydurma rivâyetlere dayandığını söylemek ilmin icabıdır.

Tarihte de, günümüzde de, Hadis ve Sünnet'in toptan inkârına yönelik eğilimlerin marjinal olduğu ve bu yüzden endişeye mahal bulunmadığı aşikârdır. Ancak, İslâm'ın ilk üç asrı boyunca gösterilen çabalardan sonra, Hz.Peygamber'e nisbet edilen on binlerce rivâyetin sahihini sakîminden ayırma faaliyetinin neredeyse durmuş olmasından dolayı bazı rivâyetlere yönelik şüphe ve tereddütlerin hâlâ izâle edilememesi ciddi bir problemdir. Bugün Sünnete yönelik itirazların tamamına yakını, içerikleri itibariyle makûl bulunmayan rivâyetler açısındandır. Bunların bir kısmı, bu konudaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan anlama sorunuyla ilgili olsa da, önemli bir kısmı, hâlâ tahlil ve tenkidi yapılmamış haberlerin mevcûdiyetine dayanmaktadır. Hadis kaynaklarımız, özellikle ilk iki asırda üretildiği halde sahih kabul edilip Hz.Peygamber'e nisbet edilen bir çok rivâyeti içermektedir.

İslâm'ı her zaman ve zeminde hayatîyetini sürdüren bir bünye olarak görmek istiyor ve İslâm Kültürünün de, ona ait olanla, nisbet edilen arasında ciddi bir ayırım yapılarak sağlıklı bir şekilde yoluna devam etmesini arzu ediyorsak, Kur'an-ı Kerim ve tarihî veriler ışığında Hz.Peygamber'i ve Onun öğretilerini tanımak ve öğrenmek zorundayız. İslâm'ı anlamak ve yaşanabilirliğini sağlamak için Hz.Peygamber'in örnekliliğinin vazgeçilemez olduğunda şüphe yoktur. O yüzden, bu kaynağı kurutmak ve devamlı kullanılır halde tutmak için Din adına vazgeçilmesi gerekli olanların bilinmesi zarurîdir. Din adına vazgeçilebileceklerin kültür adına müstağnî kalınamayacak veriler olmasından daha tabîi bir şey de yoktur.

²⁸ Selçuk Eraydın, "Hakikat-ı Muhammediyye ile İlgili Beyitler", *Diyânet Dergisi* (Peygamberimiz (s.a.s) Özel Sayısı), C. 25, Sayı: 4, s. 139-140, Ankara 1989.